Bociany – ludzie – gniazda

Ireneusz Kaługa

Znikanie budynków krytych strzechą zmusza bociany do przenoszenia się na czynne słupy energetyczne

Bocian biały jest gatunkiem, który dość dawno zbliżył się do człowieka. Posiadamy informacje, że ptak ten zaczął zakładać gniazda w pobliżu siedzib ludzkich już w XV lub XVI wieku. Przytaczają je znani przyrodnicy: Cygański, Falimirz, Lack, Wodzicki. Gniazdowanie w pobliżu zabudowań spowodowało obniżenie płochliwości bociana, na co zwracało uwagę wielu uczonych. Wspomniany wcześniej Kazimierz Wodzicki tak pisał o tym zjawisku: *„Pociąg bocianów do ludzi zaiste dziwny i niczem niewytłumaczony! Pojmuję, że wróbel, szpak, wrona do naszych mieszkań się zbliża, bo tam pożywienie te ptaki znajdują; lecz dlaczego bocian szuka naszych dachów, strzech i kominów, dlaczego się gnieździ w ogrodach na drzewach, kiedy pożywienia szuka daleko od osiedli ludzkich, na polach, łąkach i bagnach? Co jeszcze nas więcej zastanowić musi, że to pożywienie samiczce i pisklętom z takiej odległości nosić musi i nosi mozolnie, aby tylko pomiędzy ludźmi mieszkać. Nie robi tego bynajmniej dla bezpieczeństwa, bo on w przyrodzie nie ma wrogów”.*

Gniazda bocianie osiągają czasem dość znaczne rozmiary.

Ludzie budują różnorodne konstrukcje gniazdowe.

Gniazda umieszczone na drzewach są estetyczne i trwałe.

Obecnie bociany osiedlają się również w pobliżu siedzib ludzkich. Budują gniazda na budynkach, drzewach, a w ostatnich latach coraz częściej na czynnych słupach trakcji energetycznych (około 60% polskiej populacji i ilość ta ciągle wzrasta). Zmiana miejsc gniazdowania jest związana głównie z wymianą pokryć dachowych (strzechy na eternit, dachówkę itp.) oraz zmniejszaniem się liczby odpowiednich do zbudowania gniazda drzew. Dynamiczny proces zmiany pokryć dachów miał miejsce w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Wtedy też bociany w naszym kraju zaczęły odkrywać „zalety" gniazdowania na czynnych słupach energetycznych.

JAK POMAGANO BOCIANOM DAWNEJ, A JAK ROBI SIĘ TO DZIŚ?

Ponieważ bocian jest powszechnie znanym i lubianym ptakiem, ludzie od dawna próbują zachęcić go do gniazdowania na swoim podwórku. Dawnej, aby pomoc im w założeniu gniazda, instalowano na budynkach lub drzewach drewniane koła, które miały ułatwiać osiedlenie się.

Ponieważ jeszcze kilkadziesiąt lat temu bociany miały o wiele więcej możliwości zbudowania gniazda (na drzewach i budynkach krytych strzechą), pomoc ze strony człowieka nie była zbyt częsta i ograniczała się głównie do budowy podstaw pod gniazda, które uległy zniszczeniu np. podczas burzy, czy osunięcia się konstrukcji. Z czasem, w wyniku przemian w zabudowaniach rolniczych (inne dachy) i wykruszenia się starych, odpowiednich pod gniazda, drzew, ptaki rozpoczęły zakładanie siedlisk na słupach energetycznych. Ludzie, rozumiejąc potrzebę ochrony tego sympatycznego gatunku, zaczęli pomagać bocianom coraz częściej. Od 10 lat w Polsce prowadzi się program ochrony bociana białego. Najbardziej widocznym elementem programu są remonty zagrożonych gniazd. Prace przy nich prowadzone są po sezonie lęgowym, aż do przylotu bocianów z zimowiska, czyli od września do końca lutego. Postaram się w tym miejscu wymienić różne rodzaje zabiegów prowadzonych przy gniazdach. Z uwagi na to, że w Polsce większość bocianów gniazduje na czynnych słupach energetycznych, prace przy takich siedliskach wykonywane są dość często. Bociany gniazdują w takich miejscach, ponieważ dolot tam jest zwykle swobodny, a przewody dają konstrukcji gniazda podparcie, poprawiając stabilność. Gniazda takie stanowią jednak zagrożenie dla bocianów oraz ludzi. Młode ptaki, które opuszczają gniazda, nie mają wprawy w lądowaniu i są narażone na kolizje z liniami napowietrznymi, na których zlokalizowany jest bocianiec. Wskutek kolizji z przewodami, dochodzi do zerwania linii, spięć, przerw w dostawie energii, porażeń prądem itp. Dla niedoświadczonych ptaków kończy się to najczę-

Platformy na dach są podobne do tych nadrzewnych mają tylko inne elementy stabilizujące gniazdo.

Platforma gniazdowa wykonana z koła od siewnika jest ze względu na swój ciężar konstrukcją niebezpieczną.

Gniazda na platformach. Wśród zieleni wyglądają malowniczo, ale wymagają regularnego przycinania pędów utrudniających dolot.

ściej kalectwem lub śmiercią. Niewiele osób zdaje sobie sprawę, że tak umieszczone gniazdo, w okresie zimowym, może pobierać znaczne ilości energii elektrycznej, zwiększając jej straty. Niektórzy energetycy szacują, że są one porównywalne do ilości energii potrzebnej do świecenia jednej 100 watowej żarówki w ciągu całego roku. Problemy te eliminuje się poprzez podnoszenie gniazd na specjalne metalowe platformy gniazdowe.

Sam zabieg jest prowadzony przez energetyków, którzy po odłączeniu prądu zrzucają gniazdo ze słupa i instalują platformę. Przenoszą później na nią część materiału ze starego gniazda, co znacznie podnosi skuteczność całej operacji. Platforma taka jest instalowana wyłącznie w miejscu gdzie bociany wcześniej zbudowały gniazdo same. Próby instalacji konstrukcji na słupach sąsiednich, bez uprzedniego zrzucenia starego gniazda i zabezpieczenia słupa, tak by ptaki na nim nie siadały, są skazane na niepowodzenie. Podobnie rzecz wygląda, gdy podczas montażu nie położymy na platformę gniazdową wyściółki. Ptaki uznają takie gniazdo za mało atrakcyjne, mimo pięknej platformy, i zbudują nowe, najczęściej na sąsiednim słupie energetycznym. Nasze gniazdo pozostanie w ten sposób bezużyteczne i nie rozwiąże problemu, a przysporzy energetykom dodatkowych zajęć, w postaci kolejnych odłączeń i instalowania „antybocianich" zabezpieczeń.

W ramach programu konserwuje się również i zabezpiecza gniazda umieszczone na drzewach i budynkach. Te na drzewach regularnie dogląda się i przycina pędy utrudniające dolot. W niektórych sytuacjach, by odciążyć drzewo, zrzuca się część materiału gniazdowego czy instaluje solidną, drewnianą platformę, jeśli gniazdo zagrożone jest upadkiem.

Dla gniazd zlokalizowanych na dachach istnieje specjalny model platformy, która stabilizuje konstrukcję na dowolnym pokryciu dachowym i umożliwia jego konserwację.

W ostateczności, kiedy budynek, na którym znajduje się gniazdo, jest przeznaczony do rozbiórki, a w pobliżu nie ma odpowiedniego drzewa, na które można przenieść gniazdo, przenosi się je na specjalny, wolnostojący słup.

Dotychczas organizacje przyrodnicze, firmy specjalistyczne, rejony energetyczne oraz osoby prywatne zabezpieczyły w kraju ponad 13 tys. zagrożonych gniazd. Tylko w województwie mazowieckim zabezpieczono ich od 1999 roku – 2065.

JAK SAMODZIELNIE ZBUDOWAĆ BOĆKOM GNIAZDO?

Co roku wiele osób we własnym zakresie buduje nowe bocianie gniazda. Niektórzy przygotowują je starannie, szukając porad fachowców, inni działają instynktownie i tworzą nie wykorzystywane przez ptaki podstawy. Konstrukcje stosowane przez ludzi mają różnorodne kształty i są wykonane z przeróżnych materiałów. Ponieważ obecnie trudniej jest znaleźć drewniane koło (niektórzy ludzie ciągle wierzą, że tylko taka konstrukcja zostanie zaakceptowana przez ptaki), instalowane są koła metalowe, np. od siewników czy innych maszyn rolniczych, opony ciągnikowe oraz konstrukcje drewniane, sklecone naprędce w gospodarstwie. Tymczasem z doświadczeń terenowych wynika, że gniazda akceptowane przez bociany są o wiele prostsze i łatwiejsze do zrobienia. W zasadzie tylko w jednym przypadku instaluje się, w zastępstwie bocianiego gniazda, metalowe konstrukcje. Są to podstawy pod gniazda na słupach energetycznych. Podstawę gniazda na taki słup stanowi podest o wymiarach 120x120 cm, przygotowana z solidnego materiału, tak zwanego kątownika oraz z ceownika stanowiącego nogę gniazda. Całość podnosi gniazdo około 140 cm ponad niebezpieczny słup i zapobiega wszystkim konfliktowym sytuacjom (większości porażeń ptaków, spięciom, stratom energii). Pozostałe konstrukcje gniazdowe, mocowane na drewnianych słupach wolnostojących, na drzewach oraz budynkach, są drewniane i w zależności od miejsca lokalizacji są tylko odpowiednio modyfikowane. Wymia-

ry tej platformy są identyczne jak gniazda metalowego. Gniazda drewniane są wykonane na ogół z okorowanych żerdzi, najczęściej sosnowych, a do gotowej konstrukcji przymocowany jest tzw. wieniec, zrobiony najczęściej z pędów wiklinowych lub czarnej porzeczki oraz innego dostępnego materiału. Z obserwacji terenowych wynika, że najważniejszym warunkiem zaakceptowania gniazda przez bociany nie jest wcale jego wzorowa konstrukcja. Ptaki osiedlają się tylko w miejscu, gdzie znajdą w najbliższej okolicy przyszłego gniazda pokarm, a najważniejszym elementem samego gniazda jest obecność na nim wyściółki. Odpowiednia ilość materiału gniazdowego, na gnieździe nowym lub przekładanym, gwarantuje w większości przypadków jego akceptację.

Podczas ustawiania nowego gniazda, np. wolnostojącego słupa, oprócz umieszczenia go w miejscu zasobnym w pokarm, należy zwracać też uwagę na dobry dolot do gniazda. Powinien on być możliwy przynajmniej z jednej strony. Ważne jest też, by zwrócić uwagę na obecność w najbliższej okolicy innych bocianich par (poza koloniami bociany są na ogół w stosunku do siebie agresywne i nie pozwalają osiedlać się innym parom zbyt blisko). Istotna jest również wysokość, na jakiej znajduje się nowa konstrukcja. Niemalże w każdym przypadku słup powinien być wysokości co najmniej 6 metrów, a najlepsze są słupy wyższe. Nie bez znaczenia jest także głębokość zakopania słupa w ziemi. Powinna ona wynosić co najmniej 120 cm i trzeba słup odpowiednio umocować kamieniami, tłuczniem itp. (niektórzy betonują konstrukcję w ziemi). W niektórych przypadkach, po ustawieniu słupa, powstanie konieczność zastosowania tzw. odciągów zapobiegających kołysaniu się konstrukcji na wietrze. Zabieg ten stabilizuje gniazdo, co zachęca ptaki do osiedlenia. Nie stosuje się tego w odniesieniu do gniazd nadrzewnych.

Jeśli w obejściu, gdzie chcemy zbudować bocianie gniazdo, znajduje się odpowiednie drzewo, można także tam zainstalować drewnianą podstawę o podanych wyżej wymiarach, by zwabić tam ptaki. Gniazdo takie powinno być umieszczane na starszych, wyrośniętych drzewach, by można było je tam odpowiednio umocować, by nie powodować zbytniego obciążania drzewa, a także by w przyszłości móc je odpowiednio pielęgnować. Często ptaki same wskazują takie drzewa, próbując znosić na nie materiał gniazdowy. Jest to na ogół złamany pień, powstały w wyniku uderzenia pioruna czy uschnięte drzewo znajdujące się w sąsiedztwie zabudowań, z dobrym wylotem na żerowisko.

Jeśli nie mamy takich sytuacji, a w okolicy jest odpowiednie drzewo, możemy spróbować zbudować na nim gniazdo. Najlepsze do tego celu są topole, wierzby oraz starsze drzewa owocowe. Należy unikać lokalizowania gniazd na kasztanowcach (są kruche), bo grozi to upadkiem gniazda czy lipach, które wymagają częstych cięć pielęgnacyjnych, ze względu na intensywne odbijanie pędów. Oprócz podstawowych kryteriów, tj. zasobność żerowiska i brak innych par w okolicy, główną zasadą, jaka powinna towarzyszyć budowaniu gniazd nadrzewnych jest to, by w kolejnych latach systematycznie, po odlocie bocianów, prowadzić zabiegi pielęgnacyjne (głównie cięcia pędów utrudniających dolot). Zaniechanie tej konserwacji, powoduje przenoszenie się bocianów na słupy energetyczne, czego konsekwencje bywają często nieprzyjemne. Gniazda, które są budowane w zastępstwie bociańców zniszczonych, np. tych, które upadły wraz z drzewem lub budynkiem, należy lokalizować nie dalej jak 50 metrów od starej lokalizacji.

Pamiętajmy, że różnego rodzaju konstrukcje gniazdowe, a szczególnie te na słup energetyczne, powinni zakładać tylko ludzi odpowiednio przeszkoleni i przygotowani. Szczegółowe informacje, dotyczące gniazd bocianich oraz programu ochrony gatunku, można uzyskać kontaktując się z organizacjami przyrodniczymi.

Typowa platforma gniazdowa umocowana w miejsce starego gniazda.

Fot. I. Kaługa

Gniazda instalowane na słupach są chętnie zajmowane przez bociany.

Autor jest koordynatorem programu „Ochrona bociana białego na Nizinie Mazowieckiej", którego głównym elementem jest ochrona zagrożonych gniazd bocianich oraz terenów podmokłych.
Kontakt z autorem:
irek@bocian.org.pl

Adresy towarzystw zajmujących się bocianami, informacje o platformach, ochronie gatunkowej można uzyskać pod adresem:
Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian"
08-110 Siedlce
ul. Jagiełły 10
biuro@bocian.org.pl
irek@bocian.org.pl
http://www.bocian.org.pl